

AKADEMİK ÖZGÜRLÜĞÜN SINIRI ÜZERİNE SORULAR

œ
*Veysel DİNLER**

GİRİŞ

“Ya aslanım senin hiç işin, gücün yok mu? Yaz da mimlen! Doktora bitirme aşamasındasın, önce bir yerlere gel, unvanlarını al, sonra yaz...” ve diğer dost tavsiyeleri, aslında bu alanda yazmanın gerekliliğini ve önemliliğini hissettirmektedir insana.

Bilimsel özgürlük birbiriyle doğrudan bağlantılı, hatta iç içe olan iki temel özgürlük alanı; üniversite özerkliği ve akademik özgürlüğü içerir. Biz bu kısa yazıda, üniversitelerin kurumsal olarak özerk olması gerekliliğine değinecek olmakla birlikte, esas olarak, bireysel bir hak¹ ve bilim-

* Öğretim Görevlisi. Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

¹ Akademik özgürlüğü bir hak olarak ele alan bir çalışma için bkz. Reyda Ergün, “Akademik Özgürlük”, *Güncel Hukuk Dergisi*, S. 107, (Kasım, 2012), 10-11. Yazar, “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, özel hayatın gizliliği, kişinin onur ve itibarının korunması, kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı, seyahat özgürlüğü, işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı, küçük düşürücü muamele veya cezalandırmaya maruz bırakılmama hakkı, eğitim hakkı, bilimsel gelişmelerin sonuçlarından

sel ilerlemenin asıl unsuru olan, bilimsel çalışma yapabilme özgürlüğüne, başka bir tabirle “akademik özgürlük”e yer vereceğiz. Yazımız Türkiye’de akademik özgürlükle ilgili bir fotoğraflamadır. Çektiğimiz bu fotoğrafı genel hatlarıyla izah etmek istiyoruz. İzah edebildiğimize inandığımız yerleri kendi dilimizle anlatacağız, izah etmekte güçlük çektiğimiz karelerle ilgili sorular soracağız ve bizden daha yetkin olup, izahat güçlüğü çekmeyenlerin bu soruları cevaplamasını bekleyerek “Akademide sorun ne?” sorusuna, akademik özgürlük bakımından bir yanıt bulmaya çalışacağız. Bu yönüyle kısa yazımız, bir sorunu cevaplandırarak sonlandırmayı değil, bu konuda bir tartışmalara katkı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Akademik özgürlük nedir ve gerekli midir?

Bilimsel çalışma yapanların bağımsız olmaları, kendi iç dünyalarında ve kullandıkları yöntem ve ulaştıkları sonuçlar itibariyle hiçbir otoritenin baskısı altında olmamaları, bilimin gelişmesi, ilerlemesi ve uygarlığın daha ileri bir aşamaya varması bakımından, kuşkusuz kaçınılmazdır. Araştırmacı bağımsız olmalıdır. Akademik özgürlük her şekilde bağımsızlık ve özgürlüğü içerir mi? Elbette ki akademik özgürlük, bilimsel çalışmanın en gerçekçi sonuçlar vermesini sağlayacak, maksimum serbestlik alanına işaret eder. Burada maksat, bilim insanının gerçekçi ve geçerli sonuçlara ulaşmak arzusudur. Bu arzu ise ancak ve ancak, belli koşullardan sıyrılarak, iktidarın hiçbir türüne karşı boyun eğmeden, bilim insanının bildiği yoldan gitmesiyle olabilir. Bu yolun hedefi bilimsel gerçeklik ve geçerlilik, rehberi ise bilimsel metodolojidir.²

Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi’ne göre akademik özgürlük, “akademik bir çevre üyelerinin tek tek ya da toplu halde bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, yaratma, öğretme, anlatma veya yazma yoluyla edinimlerinde, geliştirilmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükleri” anla-

yararlanma hakkı ve benzeri hakları” akademik özgürlüğün kapsamında kabul etmektedir.

² Bu konuda önemli bir çalışma için bkz. Alâeddin Şenel (der.), *Bilim ve Bilimsel Yöntem*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2012. Öte yandan bilimselliğin kendisinin baskı oluşturduğuna dair bir çalışma için bkz. Ahthony Standen, *Bilim Kutsal Bir İnektir*, (çev. Burçak Dağıstanlı) İstanbul: Şule Yayınları, 1997.

mına gelir.³ Kısaca akademik özgürlük (1) Araştırma yapmak ve bunların sonuçlarını yayınlamak, (2) Üniversitede ders verirken neyi, nasıl anlatacağına karar vermek ve (3) Araştırma ve düşüncelerinden dolayı kurumsal sansüre ve baskıya maruz kalmamayı kapsar.⁴

Özgürlük birçok farklı açıdan ele alınabilir. En başta gelen özgürlük, konu özgürlüğüdür. Akademisyen kendi alanıyla (ve kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmadığından yakın alanlarla) ilgili olarak, istediği konuda çalışabilir. Konunun ayrıksılığı, rahatsız ediciliği önemli değildir burada. Akademik çalışma yapan istediği konuyu belirleyebilir. Konuyla ilgili tek ölçüt, bilimsel bir yöntemle çalışılabilir ve cevaplandırılabilir olmasıdır. Bu özgürlük, konunun kapsamında da kendini gösterir. Konunun kapsamının ne olacağı, yine sadece araştırmacının ilgi alanı ve araştırma kapsamının metodolojiye uygunluğuyla sınırlıdır. Akademik özgürlüğün diğer bir yönü de yaklaşım özgürlüğüdür. Araştırmacı konuya mevcut herhangi bir açıdan yaklaşabileceği gibi, özgün bir yaklaşım da geliştirebilir. Burada yaklaşım tamamen özgürlüğün içindedir ve hatta kendisidir denebilir. Özgürlük konusunda son olarak dilsel özgürlükten de söz etmek gerekir. Elbette ki bilimsel çalışmalarda bir bilim disiplininin uzun bir süreç içinde geliştirerek elde ettiği terimler kullanılmalıdır denebilir. Bununla birlikte araştırmacı hangi kavramı anlattığını doğru işaret etmek kaydıyla geliştirdiği terimleri kullanma, özgün dilsel anlatım ve üslubunu belirleme hakkına sahiptir. Akademik özgürlüğün kapsamı ve boyutları genişletilebilir.

Tekrar akademik özgürlüğün ne olduğuna ve gerekliliğine dönecek olursak, bilimi doğmadan ayıran şey bir otoritenin etkisi altında olmasıdır. Otorite (dinsel veya siyasal) mutlak doğrular yaratır. Bu doğrulara ulaşmak bilimin kullandığı yöntem ile değil, iman veya başka bir deyişle mutlak itaat ve kabul ile sağlanabilir. Bilimin ulaştığı bilgi ise şüphe duyulabilir, sorgulanabilir ve yanlışlanabilir bir bilgidir.⁵ Bu durumda araştırmadan önce üretilmiş olan bir bilginin dahi sorgulanabilir ve şüphe duyulabilir olması gerekir. Aksi takdirde elde edilen ilk ileri sürülen bilgi, yapılan ilk çalışma mutlak doğruyu ortaya koyacak, yeni

³ Coşkun Can Aktan, "Akademik Özerklik", <http://www.canaktan.org/egitim/universite-reform/aka-ozerklik.htm>.

⁴ Nüket Örnek Büken, "Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik", *Hacettepe Tıp Dergisi*, s. 37, 2006, 165.

⁵ Bkz. Şenel, 22-24.

çalışmalar yapılmasına gerek kalmayacaktı. Bu durumda, özgürlük sadece kendini baskılayacak otoriteye değil aynı zamanda kendisinden önce öne sürülen bilimsel bilgi ve gerçekliklere karşı da ileri sürülebilir. Otorite etkisinde olmayan, kendi kendinin yönetiminde anlamına gelen özgürlük, bilimin daha gerçekçi sonuçlara varabilmesi açısından olmazsa olmazdır.

Özgürlüğün gerekliliği ortaya konduktan sonra, bunun sınırları nedir ve özgürlük nasıl sağlanabilir sorularına geçilebilir. Türkiye’de akademik özgürlükle ilgili sorunlar temelde geçim (akademik çalışma yapanın hayatını idame ettirmesi) ve geçinme (kurumsal, bireysel ilişkiler, halkla ilişkiler) iki ana grupta toplanabilir. Sorun veya engel olarak görülen herhangi bir şeyi neticede geçimle veya geçinmeyle ilişkilendirmek mümkündür. Biz bu yazıda temel sorunları üç temel başlık altında topladık. Bunlar geçişken durumlar, akademik özerkliğe yönelik tehlikeler ve akademik özerkliğe yönelik baskılardır.

Birinci başlık akademik özgürlüğün nerde başlayıp nerde bittiği sorununu çözmeye yöneliktir. Özgürlüğün sınırları sorununda, eğer söz konusu durum tamamen bilimin öznel alanında ise çözüm kolaydır. Öte yandan bazen ortaya “geçişken durumlar” çıkabilir ki; bu durumlarda sınırı belirlemek o kadar kolay değildir. İşte tam burada “ne zaman ve nereye kadar?” sorularının cevaplanması gerekir.

İkinci başlıkta ise, özgür alana yönelik tehditler sıralanmaktadır. Üçüncü ve son başlıkta ise, özgür alana yönelik baskılar ele alınmıştır. İlk başta tehdit ile baskı arasında ne fark olduğu sorusu akla gelebilir. Doğrusu akademik özgürlüğe yönelik olarak akademinin iç dünyasından veya doğasından kaynaklanan mevcut engeller ve/veya olası engelleri “tehdit”; akademinin dışından kaynaklanabilecek engelleri de “baskı” olarak değerlendirdim. İkisi bir başlık altında ele alınabilirdi veya bu yapılan ayırım sunî bulunabilir. Ancak akademinin doğasından kaynaklanan sorunlar ile çevresel etkileri ayrı başlıklar altında incelemenin daha yararlı olacağı kanaatindeyim.

AKADEMİK ALAN VE GEÇİŞKEN DURUMLAR

Akademik özgürlüğün, bilimsel çalışmanın kendi özgün alanında bulunduğu kuşku yoktur. Ancak bu kısım ile akademisyenin içinde bulunduğu diğer dünya arasında yaşanan geçişlerde sınırı belirlemek kolay

olmayabilir ve özgürlüğün ne olduğunu anlayabilmek için işte buradaki muğlak sınırın daha belirgin hale getirilmesi gerekir.

Özgür alan ve geçişken durumlar-1: Akademisyenin memurluğu ve çalışlanlığı

Türkiye’de devlet üniversitelerinde akademik çalışma yapanlar, 4. fıkrası “Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler” cümlesiyle başlayıp; “Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez” cümlesiyle devam eden Anayasanın 130. maddesine ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa tabidir. Üniversitenin kurumsal özerkliği bu kanunla belirlenir. 2547 sayılı kanunun düzenlemediği alanlarda akademik personele, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu uygulanır. Yani akademik alanı ilgilendiren durumlar dışında akademisyen bir memurdur. Peki, memurluk nerde başlamakta, akademik özgürlük nerde bitmektedir? Her devlet memurunun devlete göstermesi gereken sadakat, akademik çalışma yapanlar için de geçerli midir? Geçerliyse nereye kadar? Kendi akademik birikimi doğrultusunda bir makale kaleme alan bir akademisyenin yazdıkları devletin memurluğuyla hiç de bağdaşmıyorsa, karşılaşıcağı muamele hangi rolüne yönelik olacaktır? Kendisine bir gün devletin memuru olduğu hatırlatılarak, “sen devlet memurusun, her şeyi konuşamazsın!” denebilecek midir?

Benzer durum vakıf üniversiteleri için de geçerlidir. Bir “çalışan” olarak akademisyen, üniversitemizi zora sokma ihtimali olan bir araştırmada bulunabilir mi? Siyasal iktidarın, sermaye çevrelerinin ya da toplumun bir kesimin tepkisi veya baskısı ihtimaline karşın, akademisyenin aynı zamanda üniversitenin bir “çalışan”ı olduğunu unutmayarak; çalışanların şirketlerini zora sokacak davranışlardan kaçınma yükümlülükleri söz konusu olacak mıdır?

Akademisyen olmak ile memur/çalışan olma arasındaki geçişken durum karşısındaki önerimiz “asgari yükümlülükler” argümanıdır. Buna göre, memur/çalışan olmanın gerektirdiği temel yükümlülükler karşısında akademik özgürlük ileri sürülemez. Eğitim-öğretim faaliyetine yönelik olarak temel gereksinimler, planlamalar, ders saatleri ve diğer yönetsel konular, idarenin belirleyici olduğu durumlardır. Akademik özgürlük ise içeriktedir. Biçimsel koşullarda geçerli olan memur-

luk/çalışanlık halidir. Ancak dersin içeriği, anlatım şekli, araştırma-geliştirme faaliyetleri ve yayın tamamen akademik özgürlüğün içindedir. Burada sayılan faaliyetler söz konusu ise, kişinin memuriyeti yahut çalışan olma hali önem taşımaz.

Özgür alan ve geçişken durumlar -2: Resmi ideolojiyle imtihan

Devlet memurluğuyla bağlantılı olarak, akademisyen devletin resmi ideolojisiyle bağlı mıdır? Belli siyasal veya toplumsal olaylara yaklaşıırken, bu ideoloji onu ne kadar bağlar? Kuşkusuz, ideoloji (dogma) ile bilim birbiriyle uyumsuzdur. Bilimin ideolojiye hizmet etmesiyle bir uyumlaştırma söz konusu olabilir. Bu durumda da bilim bilim değil, ideolojik bir araç olabilir. Devletin eski rejimi (ancient regime) Atatürk ilkelerine bağlılığı salık veriyordu. Türk ulusunun en rafine yurttaşı olarak bilim insanlarının bilimsel çalışmalarını Atatürk'ün gösterdiği hedefte yapmaları bekleniyordu. Bu ışığın dışına çıkanların yaptıkları bilimsel sayılmıyordu.⁶ Türkiye'de son on yıldır gelişen yeni rejimin tutumu da eskisinden farklı değildir.⁷ Şöyle ki; eski rejimin dayattığı "ideal hoca modeli"nin yerini, bugün yeni bir "makbul hoca modeli" almaktadır. Resmi ideoloji ve "ideal hoca tipi" karşısında bilimsel alan ne kadar özerktir?

Özgür alan ve geçişken durumlar -3: Siyaset derslerinde "siyaset" yapılır mı?

Akademik özerk alan ile geçişli diğer alan ise sübjektif tercihler alanıdır. Biz burada siyasal düşünce, dinsel inanış, dünya görüşü ve diğer sübjektif değerlendirmeleri birlikte ele alacağız. Her insan gibi, akademik çalışma yapan da bir siyasal düşünce, dinsel inanış ve dünya görüşüne sahiptir. Sübjektif tercihler akademik özgürlüğü ne kadar etkileyebilir veya akademik özgürlük sübjektif tercihleri ne kadar kapsamaktadır?

Aynı siyasal veya hukuki meseleyi, aynı bilim disiplininin mensupları birbirinden çok farklı yorumlayabilmekte ve hatta birbirine tezat sonuç-

6 1998 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Turan Akkoyun'un yazdığı ve üniversitesi tarafından basılan 'Türk İnkılap Tarihi' kitabıyla ilgili soruşturma başlatılmış ve inceleme sonucunda yazılan bilirkişi raporunda, "Kitabın Türk üniversitelerinde okutulacak nitelikte olmadığı, okutulmasının facia olacağı, eserin tarihi gerçekleri tahrif etme amacı taşıdığı, her satırına yazarın ideolojik dünya görüşünün sinmiş olduğu ve bu ideolojik görüşün Atatürkçü dünya görüşünü yıkmaya çalıştığı" ifadesi yer almıştır. *Hürriyet*, "İnkılap Tarihi'ne YÖK'ten sıkı takip", (24 Eylül 1998).

7 Serhat Sinan Kocaoğlu, "Hakim ve Savcılarının Niteliğinin Artırılması", Yargı Reformu Sempozyumu, Adalet Bakanlığı, 2-3 Nisan 2012 Ankara. (sözel bildiri).

lara ulaşabilmektedir. Bunun en önemli sebebi kuşkusuz, bilim insanlarının olaylara baktıkları yer ve duruşlarıdır. Siyasal duruş akademik alana ne kadar etki edebilir? Akademik olanla siyasal olanı birbirinden ayıran nedir? Veya başka türlü bir soruyla, bir fikir beyanının akademik çerçevede mi ele alınacağına veya siyasal mülhaza olarak mı kabul edileceğinin ölçütü nedir? Bir üniversite üyesinin, derslerinde tarafsız olmasında, öğrencilerine karşı önyargısız ve taraf gözetmeksizin yaklaşması gerektiğinde tereddüt yoktur. Burada ölçüt, bir kesimi dışlamamak, ayrımcılık yapmamak, hakaret içeren ve incitici söz ve eylemlerden kaçınmaktır. Bu objektif yaklaşım dışında, kendi siyasal görüşünü belli etmesinin bir sakıncası var mıdır? Veya derslerde verilen örnekler bazı öğrencileri rahatsız etse bile akademik özgürlük kapsamında mıdır? Örneğin siyaset bilimi, Türk siyasal hayatı, anayasa hukuku gibi, ders konusunun tamamen siyaset olduğu bir durumda, ne söylenirse “siyaset” yapılmış olur, ne söylenirse ders anlatılmış olur?

Bu sorular net bir şekilde yanıtlanmadan, öğretim elemanları her an “siyaset yapma!” ithamıyla karşı karşıya kalacaklardır. Bu ithamlardan kaynaklanan korku iklimi akademik özgürlüğü tümüyle ortadan kaldıracak gibi; dersler tartışmadan uzak, tamamen teorik ve yalın bilgilerin tek yönlü verildiği kurslara dönüşecektir. Tartışma, münazara ve müzakereyi öğrenmesi gereken öğrencilerin temel düsturları “suya sabuna dokunmamak” veya “etliye sütlüye karışmamak” olacak, geleceğin bilim insanlarının bilim özgürlüğü en baştan uygulanan apolitikleştirme politikasına kurban gidecektir.

Özgür alan ve geçişken durumlar -4: Toplumsal ahlak

Siyaset ile ilgili durum toplumsal ahlak konusunda da geçerlidir. Akademisyen toplumun ahlakına uygun davranış sergilemesi beklenen ve örneğin araştırmalarını bu ahlaki sınırlar çerçevesinde yapması önerilen kimse midir? Bir ceza hukuku sınavı sorusunun toplumsal ahlaka aykırı olması sebebiyle soruşturma konusu yapılması,⁸ bir üniversitede “pornografi” içeren bir çekimini bitirme ödevi olarak değerlendiren öğretim elemanlarının üniversite ile ilişkilerinin kesilmesi⁹ akla ister istemez toplumsal ahlakın akademik özerkliğe ne kadar etki ettiğini veya ne kadar etki edebileceği sorusunu getirmektedir. Verilen örnekler çok uç sayılabi-

⁸ *Hürriyet*, “Lezbiyen İlişki İçerikli Soruya Soruşturma”, (22 Aralık 2012).

⁹ *Hürriyet*, “Üniversitede porno tez ilişik kestirdi”, (3 Ocak 2011).

lir, ancak “değer yargısı” içeren durumlarda, ölçüt kimin değer yargısı olacaktır? Bu soru homojen değer yargıları taşımayan bir toplumda “toplumun genel ahlakı” argümanı ile geçiştirilemez.

Yine bu konu çerçevesinde sormak gerekirse, bir akademik çalışmanın dili veya akademisyenin söylemlerinde argoya ne kadar yer vardır? Örneğin deste verilen örnekler veya anlatılan bir fıkra hangi “toplumsal ahlak” ölçülerine uymalıdır? Akademisyen hem toplumsal ahlak kuralları içinde kalarak, hem de bilimsel özgürlüğü sağlayarak hangi konuları çalışabilir? Bilimsel özgürlük söz konusu olduğunda, toplumsal ahlak ne kadar sınırlayıcıdır?

AKADEMİK ALANA YÖNELİK TEHDİTLER

Özgür alana yönelik tehditler -1: İş güvencesi (Rızık için bilim, rızık kapısı bilim)

İtiraf etmek gerekir ki, Türkiye’de birçok akademisyen hayatını akademik çalışma yaparak sağlamaktadır. Bu tamamen yayından para kazanmak anlamında olmayıp (ki zaten bunu yapabilen sayısı parmakla gösterilebilecek kadar azdır), kazanç üniversiteye mensubiyetle sağlanmaktadır.¹⁰ Bu durumda “rızık için bilim” denilen bir durum ortaya çıkmaktadır.¹¹ Rızık için akademik çalışma yapan araştırmacının, kendini rızktan uzaklaştıran ya da rızkını tehlikeye atacak girişimlerde bulunması hemen hemen imkânsız hale gelmektedir. Hiyerarşik düzenden ve diğer baskılama araçları karşısındaki otokontrol, konu iş güvencesi olduğunda da kendiliğinden ve belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Akademik özerkliğe yönelik en önemli baskı aracı belki de “iş güvencesi”dir. İşini kaybetme kaygısı, çoğu zaman özerk olmanın da önüne geçmektedir. Öte yandan çok sağlam bir iş güvencesinin akademik çalışmayı rehavete uğratacağı da ileri sürülebilir. Elbette ki bu tür olumsuz durumlar da ar-

¹⁰ Bu konuda 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra üniversitede özgür bir çalışma ortamı bulamadığı için üniversiteden ayrılan Alâeddin Şenel’in üniversite sonrası geçimine ilişkin sözleri oldukça önemlidir. Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat, 1996, 6. basım, Önsöz.

¹¹ Ayrıntı için ve başka bazı sorunlar için bkz. Emrah Göker, “Rızık Kapısı Olarak Bilim’ Çağında Karakter Çürümesi”, *Birgün*, (9 Ocak 2011).

zulanan şeyler değildir. Ancak “iş ve aş kaygısı”, rehavetten daha kötü bir sonuç doğurmaktadır.¹²

İş güvencesinden bahsederken özellikle vakıf üniversitelerinin çoğunda uygulanmakta olan ve yeni YÖK yasa tasarısıyla¹³ tüm üniversitelere getirilmek istenen “performans” ölçütünün, akademik özgürlük ve gerçeklik için en önemli tehlikelerden biri olduğunu belirtmek gerekir. Performans, araştırmacıyı sayısal olarak çok şeyi yapmaya zorlamaktır. Bu durumda bilim merak olmaktan veya merakla başlamakta çıkarak, performansı artırıcı bir spora dönüştürecektir. Elbette ki bundan en büyük zararı, doktrinin kendisi görecektir, nitelikten yoksun yayınlar yüksek nicelikle bilim dünyasını işgal edecektir. Bilim nasıl emirle yapılamaz ise ve bu yalnızca araştırmacının keyfiyetiyle ilgili ise, performans doldurmak amacıyla bilim yapılması özgürlüğü ortadan kaldıracıdır. Çünkü performans ölçütü iradeye karşıttır. Bilim yapma iradesi yerini, performans gösterme iradesine bırakmıştır. Özellikle de iş güvencesi performans ölçütüne bağlanmışsa, buradan ciddi nitelik beklemek mümkün olamaz.

Akademik özerkliğe yönelik en önemli tehditlerden biri de akademinin garanti bir iş kapısı olmasıdır. Özellikle araştırma görevlilerine yönelik olan haksız işten çıkarmaların sık sık gündeme gelmesi bir kenara bırakılırsa, akademi ulaşılabilir ve “kapak atılabilir” “devlet kapısı” özelliği taşımaktadır. Akademik yeterlilik ve alan bilgisinden de önce ALES bilgisi olan, akademiyle ilgili ilgisiz çoğu kimseyi bu kapıya yöneltebilir. Bu yönüyle “iş kapısı-rızk kapısı” olan akademiye özgünlük beklemek ve özgürlüğü savunmak oldukça güç olacaktır.

Özgür alana yönelik tehditler -2: Hiyerarşi ve akademik yaşam

Akademik özerk alana yönelik en önemli tehdit, akademik çalışmaların hiyerarşik düzen içinde yürütülmesidir. Bilimsel alan ne kadar özerk bırakılırsa da araştırma daima idari bir işleme tabi olmaktadır. İster devlet üniversitesi, ister vakıf üniversitesi olsun yahut bir başka kurum ya da şirket, araştırmacının finansmanını sağlayan tüzel kişilik yöneticileri ile araştırmacı arasında her zaman hiyerarşik bir ilişki vardır. Devlet üniversitesinde üsttekilere amir, diğer yerlerde ise patron denir. Bu söyle-

¹² Bu konuda bir tartışma için bkz. Henry Rosovsky, *Üniversite Bir Dekan Anlatıyor*, (çev. Süreyya Ersoy), Ankara: TÜBİTAK, 1996, 7. bası, 183 vd.

¹³ Yasa tasarısında “performans ölçütü” tabiri on dört farklı yerde geçmektedir.

min fiiliyatta olup olmaması önemli değildir, zira gerçek hayatta var olan amirlik ve patronluk durumudur. Tıpkı memurun amir korkusu veya çalışanın patron korkusuna sahip olduğu gibi, araştırmacı da az ya da çok bu korkuyu taşır. Davranışlarını bu ilişki üzerine kurar. Haliyle bundan akademik çalışmalar da nasibini alır. “Rızkı” tehlikeye atmamak üzere gelişen otokontrol, akademisyen-amir hiyerarşisinde de ortaya çıkar. “Yukarıyla ters düşmemek” diye ifade edilen “iyi geçinme” tavrı, muhakkak akademik alanın özgürlüğüne de tesir ederek, özellikle siyasal mülahaza içeren konularda daha “mutedil” olmaya zorlayacaktır. Akademik araştırmayla ilgili birçok durum (örneğin yurtdışı çalışmaları, projeler vs) hiyerarşik üstlerin onayına tabi olduğundan, ister istemez üstlerle iyi geçinmek kaçınılmaz olacaktır. Buna bir de iş güvencesi (sözleşme) eklendiğinde, bu hiyerarşik geçinme hali akademik özgürlüğün çok önünde yer alacaktır.

Üniversitelerin hiyerarşik yapısının akademik özerkliğe ikinci etkisi de akademik çalışma yapmak üzere bu camiaya girenlerin birçoğunda belli bir süre sonra görülmeye başlayan idareci olma arzusudur. (Buna “koltuk hastalığı” diyenler de vardır). Öyle ki, idareciliğin akademik bağlantılı bir idarecilik olmasının çoğu akademisyen için bir önemi yoktur. Bu anabilim dalı başkanlığı, bölüm başkanlığı veya dekanlık gibi akademik olabileceği gibi, akademisyenlerin daire başkanlığı, birim müdürlükleri veya benzeri idari görevleri yürüttükleri görülmemiş şey değildir. İdarecilik tutkusu üstlerle iyi geçinmeyi zorunlu kıldığından bu zaten kişiye ister istemez çeki düzen veren ve kişiyi akademik özgürlükten çok mevcut yönetimle iyi ilişkiler içinde olmaya iten bir durumdur. Diğer yandan bir gün rektör veya dekan olmayı gözüne kestirmiş birisi, yarın öbür gün bu isteğin gerçekleşebileceği ihtimaliyle her zaman “ne söylediğini ve ne yaptığını bilen” biri olmayı tercih edecektir ve bu durumda yine akademik özgürlük geri plana atılacaktır.

Özgür alana yönelik tehditler -3: Disiplin hukuku (Disiplin iyidir, muğlâklık kötüdür)

Bir akademisyen aynı zamanda devlet memuru olmasından kaynaklı disiplin hukukuna tabidir. Bu durumda bir akademisyen, her an “Devlet memuru vakarına yakışmayan tutum ve davranışta bulunmak” fiilinden kendisine uyarı cezası verilebilmesi (DMK, m. 125/A) mümkün olan insandır. Böyle bir davranış DMK’ye göre değil, YÖK’ün iç mevzuatına göre cezalandırılır önermesini ileri sürsek de bir şey değişmeyecektir. Zi-

ra bu disiplin suçunun ve cezasının muadili *Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği*'nde (m. 5/e) "Taşdığı sıfatın gerektirdiği vakara yakışmayan tutum ve davranışta bulunmak" şeklinde düzenlenmiş ve aynı şekilde uyarma cezası öngörülmektedir.

Muğlâk disiplin hükümleri sadece bununla sınırlı değildir. Disiplin Yönetmeliğinin 11. maddesine göre "Yurt dışında Devletin itibarını düşürecek veya görev haysiyetini zedeleyecek tutum ve davranışlarda bulunmak" Üniversite Öğretim Mesleğinden veya Kamu Görevinden Çıkarılma gibi bir cezayı gerektirmektedir. Korkunç! "Yakışmayan, itibar, haysiyet" gibi tamamen değer yargılarına bağlı ve objektif ölçüt getirilmeyen disiplin hükümleri, yeniden düzenlenerek, akademik personelin başında *Demoklesin Kılıcı* gibi asılı durması engellenmelidir. Akademik çalışmada disiplin önemli olduğu gibi, kurumsal disiplinin sağlanması açısından da iyidir. Kötü olan muğlâk disiplin hükümleriyle tehdit altında tutmaktır. Disiplin hukukundaki muğlâk hükümler sadece açık olmamakla sorunlu değil, aynı zamanda kötüye kullanma durumlarıyla sorunludur. Örneğin Disiplin Yönetmeliğine göre, amirlere yönelik çok sıradan eleştiriler bile aylıktan kesme cezası gerektiren "Görev sırasında amirine sözle saygısızlık etmek" fiilinin kötüye kullanımıyla cezalandırmaya uygun bir durumdur. Hangi dönem söz konusu olursa olsun, bu tür hükümlerin varlığı, ideal hoca modeli yetiştirmeye yöneliktir, kanaatimce.

Özgür alana yönelik tehditler -4: Mobbing (Akademisyen akademisyenin kurdudur)

Geçinme ile ilgili problemler farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Son zamanlarda sıkça kamuoyu gündemine gelen ve dillendirilen mobbing, kelime anlamı itibarıyla "psikolojik şiddet, baskı, kuşatma, taciz, rahatsız etme veya sıkıntı vermek" demektir.¹⁴ Ne yazık ki, mobbing akademik camiada sıkça rastlanan bir durumdur.¹⁵ Elbette akademisyenlerin orta-

¹⁴ Muhammet Örtlek, "Mobbing nedir?", *Radikal-2*, (16 Mart 2008).

¹⁵ Bu konuda gazetelerde çok sayıda habere rastlamak mümkündür. Burada en çok bilinen iki davayı örnek vereceğiz. *Milliyet*, "Mobbing davasında hukuk dekanının cezası onandı", (30 Mayıs 2011). Kendisine dekan tarafından mobbing uygulandığı iddiasıyla dekan aleyhinde dava açan bir öğretim üyesi, davayı kazanmış ve mahkeme mağdura tazminat ödenmesi kararını vermiştir. *Milliyet*, "Üniversitede 'mobbing' davası", (30 Mart 2011). Bir fakültedeki ayniyat memuru olarak görev yapan bir personel, kendisine yeni dekanlık

lama bilinç düzeyinden yüksek bir bilince sahip oldukları ve bu sebeple, aslında toplumun diğer kesimlerinde ve çalışma hayatının her alanında yaygın olan mobbing uygulamalarının, akademisyenler tarafından deşifre edilmesi veya buna yönelik hukuk yollarına başvurulmasının, mobbingi bu alanda yaygın gösterdiği ileri sürülebilir. Her ne olursa olsun, akademik çalışma ortamı, mobbinge en uygun ortamdır denebilir. Akademik çalışmanın standart olmayışı, farklı kişilere farklı muamele yapılmasına uygun olması, mobbinge ortam yaratabilir. Üniversitede mobbing şeklinde dava konusu olmuş veya mobbing şeklinde değerlendirilebilecek davranışlar; hedeftekine fazla idari iş yüklemek, en fazla/en az ders yükü vermek, oda vermemek, bilgisayar veya diğer donanımlardan mahrum bırakmak, yok saymak, değersizleştirmek, aleyhte asılsız bilgi yaymak, üstü kapalı tehditte bulunmak, hakaret etmek, özlük haklarından yoksun bırakmak ce hatta cinsel taciz vs. şeklinde sıralanabilir. Mobbinge uğrayan bir akademisyenin akademik olarak özgürlüğünden söz etmek ne derece mümkün olabilir?

Özgür alana yönelik tehditler -5: Akademik yükselme ve özgürlük (Doçentlik alınır mı, verilir mi?)

Bugün akademik özgürlüğün önündeki en önemli engellerden biri de kuşkusuz akademik yükselme sınavlarıdır. Akademik yükselmede son nokta kabul edilen ve son olarak sınavla elde edilen doçentlik unvanı bir dönüm noktası gibi kabul edilmektedir. Genel geçer söylemlerden ayrık fikirler ileri sürenlere, belli akademik çalışmalara bir siyasal perspektiften yaklaşanlara en önemli “dost tavsiyesi” doçentlik payesini alana kadar susmak veya en azından daha mutedil olmaktır, “sivrilmemek”tir.

Akademide yaygın olan “doçentlik alınmaz, verilir” söylemi, akademi camiasında artık bir deyim haline gelmiş, yaygın kabul gören bir algıdır. Burada elbette doçent unvanı almış olanlara yönelik bir ithamda bulunmuyoruz. Ancak doçentlik jüri üyelerinin, sınavın sonucunda etkili olduğu ve takdir yetkisinin, keyfilğe yakın genişlikte olduğu yönünde çok yaygın bir algı vardır.¹⁶ Ayrıca bu konuda mahkemeye intikal etmiş

yönetimince uygulanan psikolojik baskı nedeniyle dekanlık aleyhine açtığı davayı kazanmıştır.

¹⁶ Jüri üyelerinin takdir yetkisiyle ilgili olarak bkz. M. Ayhan Tekinsoy ve Mustafa Bayram Mısır, “Öğretim Üyelğine Atanma Sürecinin Başlangıcı, Ek Koşullar ve Jüri Raporları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 2012, 373 vd.

çok sayıda dava vardır.¹⁷ Bize göre, suiistimal en iyi “misal”dir. Yaygın kanaat yönünde birkaç münferit durumun gerçekliği dahi, durumu çok vahim kılmaktadır. Büyük olasılıkla akademik özgürlüğe yönelik oto-kontrol kendini en çok olası doçentlik jüri üyelerine karşı göstermektedir. “Neme lazım, jüride kimin olacağı belli mi olur?”.

Özgür alana yönelik tehditler -6: Yerelleşme, tekdüzeleşme

Her ile üniversite projesinin sayısız yararları yanında, akademiye yönelik bazı sakıncalardan söz etmek mümkündür. Öncelikle Anadolu'nun merkezden uzak yerlerinde açılan üniversiteler giderek yerelleşmektedir. Gerek çalışma tercihini hemşehri akademisyenlerin yapması, hemşehriler arası tutkunluk, hemşehri olmayanları dışlama gibi davranışların yanı sıra üniversiteler yerel unsurlar ve güç odaklarından çok hızlı bir şekilde etkilenmektedir. Ünlü kent zamanla yerelleşme eğiliminin baskınlığıyla yerel unsurların kontrolüne girebilmekte, adeta “unilokalleşmek”tedir. Kentin sermaye sahipleri, siyasetçiler, cemaatler ve özellikle yerel basın üniversite üzerinde başlıca baskı unsurları olmaktadır. Rektör seçiminden, yerleşke yapımına, kurulacak fakültelerden açılacak bölümlere kadar etkileri gözlenmektedir. Üniversitenin özgürlüğüne olumsuz etki yapan bu unsurlar, aynı zamanda akademik özgürlüğün sınırlarının belirleyici (daha doğrudan daraltıcı) olabilmektedir.

Yerelleşmenin diğer bir tehlikesi ise doğrudan akademik özerkliğe yöneliktir. Yerelleşmeyle birlikte, yerel unsurlarca şekillendirilen üniversite hayatında akademi mensupları artık tekdüzeleşen konulara ilgi duymaktadır. Yerelleşme bütün sivrilikleri(!) törpülediğinden, üniversite giderek tekdüzeleşen, monotonlaşan ve daha da tehlikeli biçimde homojenleşen bir yapıya dönüşmektedir.¹⁸ Homojenleşen bir düşünce dünyasında, akademik özgürlük ve özgünlük ne kadar olabilir?

¹⁷ *Star*, “UAK doçentlik vermedi unvanı mahkemeye aldı”, (11 Mart 2008). Bu konuda dava incelemeleri için bkz. Yasin Sezer ve Hüseyin Bilgin, “Sözlü Sınavların Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 86, 2009, s. 171-172.

¹⁸ *Türkiye Manşet*, “Oya Hanım ne iş?”, (3 Mayıs 2012). Çorum'da yerel bir gazete tarafından İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim görevlisi hedef gösterilmiştir. Haberde 1 Mayıs Emek ve Dayanışma gününde “AKP tiyatrodan elini çek” dövizini ile katılan öğretim görevlisinin gösteriye “poşulu gençler arasında” katılması sorgulanarak, “akademik çalışmalar tamam da sıra tiyatrocuların hakkını savunmaya mı geldi?” sorusunu sormaktadır. Aynı gazete 8 Ağustos 2012 sayısında “Mediha Oya, oyuncu çıktı!” haberine yer vererek, öğretim görevlisinin üniversitede göreve başlamadan önce tiyatrocusu olduğu ve bazı oyunlarda rol aldığı alaylı bir dille anlatılmaktadır.

AKADEMİK ALANA YÖNELİK BASKILAR

Özgür alana yönelik baskılar -1: Hakkınızda şikâyet var! (Jurnalleyen jurnalleyene)

Son zamanlarda giderek tüm kamu sektörlerinde görülen piyasa odaklı yaklaşımın bir sonucu olarak, üniversite öğrencisinin müşteri olarak görülmeğe başlanması, öğrenciye yönelik “veli nimet” yakıştırmasını da beraberinde getirmektedir. Öğrenci karşısında konumu giderek erozyona uğrayan akademi mensubu her an ihbar, şikâyet ve jurnalciliğin mağduru olabilmektedir. Akademik personele henüz tebliğ edilen bir genelgeye göre Başbakanlık İletişim Merkezi’ne (BİMER) yapılan başvurularda, başvurunun kimliğinin açıklanmaması istenmektedir. Bu durumun giderek akademik personel üzerinde baskı oluşturacağına kuşku bulunmamaktadır. Nitekim Milli Eğitimin ücretsiz şikâyet hattı 147’ye yapılan kötü niyetli başvurular hakkında kamuoyunda ve sosyal medyada önemli bir tepki oluşmuştur.¹⁹ Bu konuda TBMM’de Milli Eğitim Bakanının cevaplaması için bir de soru de önergesi sunulmuştur.²⁰

Milli eğitimde öğretmenlerin yaşadığının bir benzeri, bugün akademik personel için geçerlidir. Daha da ötesi hemen her gün yurdun bir üniversitesinde bir öğretim elemanın söylediği bir söz, yaptığı bir davranış ile buna duyulan tepki vs haberlere konu olmaktadır. Elbette ki, sınırsız hareket ve ifade özgürlüğü olmayan akademisyenlerin yaptıkları yanlışların kamuoyunca bilinmesi doğaldır. Ancak isimsiz, belirsiz ve kontrolsüz şikâyet neticede akademik alana yönelik bir tehdide dönüşmektedir. Gereksiz her soruşturma akademisyenin çalışmasını sekteye uğratmakta, soruşturma sırasında ve sonrasında normal çalışma temposuna dönmesi oldukça uzun zaman almaktadır. Akademik personelin soruşturmasında genellikle masumiyet karinesi çiğnenmekte, soruşturmanın gizliliği basın-yayın organlarınca hiçe sayılmakta, soruşturmanın başlatılmasıyla suçlu sayılma eşdeğer tutulmakta ve bu süreç içerisinde stres ve maddi-manevi yıpranma personelin yakasını bırakmamaktadır. İsimsiz ihbarlar, bir süre sonra ispat yükümlülüğünü suç isnat edene değil, hakkında suç isnat edilene yöneltmektedir. Herkesin cep telefonu sa-

¹⁹ Bu konuyla ilgili olarak sendikaların ve kitle örgütlerinin protestoları olmuştur. Alo 147, çok tesadüfi bir şekilde 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle üniversiteden ihraç edilen 147 öğretim üyesini anımsatmaktadır.

²⁰ Soru önergesi için bkz. <http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/157565.pdf>.

hibi olduğu, cep telefonlarının tümünün ses kaydı yaptığı bir dönemde, jurnalcılık sadece üniversite içi değil, üniversite dışına da taşmakta ve fişlemenin en önemli dayanağını oluşturmaktadır. *A priori* şikâyetçinin ve ihbarcının haklı sayıldığı bir duruma doğru giderken; disiplin hukukunun akademik yaşantıdaki etki ve baskısı giderek artmaktadır.

Özgür alana yönelik baskılar -2: Toplumsal algı ve mahalle baskısı (Müslüman mahallesinde salyangozun işi ne?)

“Anlattıklarınız bildiğiniz kadar değil, karşıdakinin anladığı kadardır” şeklinde anonim bir söz vardır. Yıllarca Türkiye’de dile getirilen aydın-halk yabancılaşması da dikkate alındığında akademisyen ile toplum arasında her zaman bir kopukluktan söz edilebilir. Bu kopukluk akademisyenin toplumdan ayrı yaşamasından değil, ayrı dili konuşmasından kaynaklanır. Akademisyenin kullandığı dil bilimsel dil iken, halk aktüel dil kullanır. Akademisyenin olaylara bakışı ve analizinde bilimsel yöntem hâkim iken, halk daha pratik ve yararçı açıdan yaklaşır. Bu sebeple arada gerilimin ve farklılaşmanın olması çok doğaldır. Bu herhangi bir tarafa üstünlük getiren bir durum değil, sadece kategorik bir ayırım söz konusudur.

Akademik çalışmalar her zaman halkın doğrudan alakasında olmasa da kimi zaman toplumsal algı akademik çalışmayı etkileyebilmektedir. Örneğin dini inanç ve ritüellerle ilgili yapılan bir çalışmada katılımcıların “gusül abdesti” alıp almadığını soran bir soru tepkiyle karşılanmış “hakaret ve fişleme” olarak kabul edildiğinden çalışma yapılamamıştır.²¹ Soruların bilimsel metodolojiye uygun olup olmadığı bizim takdirimiz değildir. Çalışmanın yöntem ve tekniği sorgulanabilir, ancak bu tür soruların sadece heterodoks inanca sahip olduğu kabul edilen bir gruba değil, kendisini dindar olarak tanımlayan gruplara da sorulabilir olduğu, kanaatindeyiz. Yeter ki, bilimsel metodolojiye ve bilim etiğine uygun olsun. Örneğin Türkiye’de yaygın olduğu bilinen bestialiti (hayvanlarla cinsel ilişki) üzerine çalışma önerisi “Çalışacak daha güzel bir konu yok mu?” karşılığını bulabilir. Araştırmacılar özellikle halk nezdinde tepki toplayacak çetrefilli konulardan kaçınmayı yeğlemektedir. Bu da ister istemez ciddi sorunların doğrudan değil, ima yoluyla anlatılmasına sebep olmakta ve akademik özgürlüğün bir parçası olan “söylem” özgürlüğünü, “mahallenin dilini benimseme zorunluluğu”na dönüştürmekte-

²¹ *Hürriyet*, “Dini ‘Roman’ Anketi”, (19 Aralık 2012).

dir. Burada şu soruya cevap aranmalıdır. Araştırmacı mahallenin dilini kullanmak zorunda mıdır? Örneğin büyük çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda araştırmacı İslam büyüklerinden söz ederken “hazreti”²² hitabını kullanmak zorunda mıdır?

Halkın hoşlanmadığı, en azından konuşmaktan hoşlanmadığı konularda çalışma yapmanın zorluğu veya imkânsızlığı akademik özgürlüğü ister istemez sınırlandırmakta ve şekillendirmektedir. Büyük çoğunluğu bir dine ve yaradılışa inanan bir toplumda evrim teorisini anlatmak ve savunmak istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²³ Antropolog ve biyologların evrim teorisine dayanan çalışmaları kaynak ayrılmak istenmeyen, yüksek sesle dillendirilmesi kimi zaman “şehrin sosyolojik yapısına uygun olmayan” çalışmalarıdır.²⁴ Tam tersi “evrimciler”in egemen olduğu bir ortamda, “yaradılış” teorisini benimseyen bir araştırmacının dışlanması şeklinde de olabilir. Egemenlik alanları sıkı sıkıya korunmak istenirken, muhalifler ya bastırılmakta ya da görmezden gelinmektedir. Haliyle, kimse Müslüman mahallesinde salyangoz satırmak istememektedir.

Toplumsal algı ve mahalle baskısı yerelde daha çok kendini göstermektedir. Büyükşehirlerin kalabalıklığında, heterojen metropol yaşamının karmaşasında akademi çalışanı pek fazla halkın takibinde değildir. Daha homojen küçük şehirlerde ise, ister istemez bu homojen yapıya dâhil olan üniversite mensubu, sözlerinin her an yanlış anlaşabileceğini düşünerek dikkatle kurmak zorundadır. Kullanılan sözlerin, yazılan yazıların ve hatta sınavda sorulan soruların, her an yerel basının manşe-

²² TDK *Türkçe Sözlükte* Arapça kökenli hazret sözcüğü, “Yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan” şeklinde yer almaktadır. Buradan hareketle, “hazret” hitabını kullananın muhatap kişiye yönelik bir “yücelik” kabullenmesinden söz etmek gerekir ki; akademik çalışma yapanın baştan bunu kabullendiğini veya kabullenmesi gerektiğini varsaymak ne kadar doğrudur?

²³ *Milliyet*, “Sen misin Darwin’i kapak yapan!”, (1 Mart 2009). Gazetenin haberine göre, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi Yayın Yönetmeni Dr. Çiğdem Atakuman’a, Evrim Teorisi’nin kurucusu Darwin’i kapak yaptığı için görevden alındığı söylenmiş ve derginin 2009 Mart sayısı, son anda kapağı değiştirilerek basılmıştır. Bu haber yaşandığı dönemde hemen hemen bütün basın-yayın organlarında yer almıştır.

²⁴ Halk-aydın farklılaşmasının ve aydın tahakkümünün bir başka yönü de “aydın paternalizmi”dir. Şöyle ki, halk için uygun olanı düşünen makbul aydınlar, onların sosyal ve inançsal durumlarıyla örtüşmeyecek konularla muhatap olmalarını engellemekle kendilerini görevli saymaktadır. Böylelikle “zararlı” (ve maazallah kafa karışıklığına yol açabilecek, imanı zedeleyecek) fikirlerden halk korunmaktadır.

tinde görme ihtimali bulunmaktadır. Öte yandan, yerel medya sadece toplumun genelinin tepkisini çekebilecek konuları değil, kendi siyasal eğilimi dışında kalan fikirlere yönelik olarak da saldırıda bulunabilmekte, akademisyenleri hedef gösterebilmektedir.²⁵ Akademisyenin ve akademik alanın böylesine bir mahalle baskısı altında olduğu bir manzara, akademik özgürlük nasıl sağlanacaktır?

Özgür alana yönelik baskılar -3: Aktüel siyaset, kutuplaşma ve söylemin kutsallığı

Siyasetin her alanda etkili olduğu gibi, çok etkili olduğu alanlardan birisinin üniversiteler olduğu herkesçe bilinmektedir. Yükseköğretim Kurulunun oluşturulmasından ve faaliyetlerinden, rektör atamaları, üniversitelerdeki idari yapılanmalar siyasal tercihlerin sonucudur. Siyasal tercihler üniversitedeki kadrolardan²⁶, bu kadroların yürüttükleri bilimsel faaliyetlere kadar etki gösterebilmektedir. 1960 ve 1980 askeri darbeleri sonrası yaşanan 147'ler olayı ve 1402'liklerin üniversitelerden uzaklaştırılmaları hala belleklerde tazeliğini korumaktadır. Siyasilerin tercihleri ve yönlendirmeleri üniversite özgürlüğüne en hâle getiren durumlardan biridir.

Türkiye'de siyasal kutuplaşmadan ister istemez akademik yaşam da nasibini almaktadır. Aşırı kutuplaşmanın neticesi olarak akademi mensubu ya söylemlerine dikkat etmek ve kendisini bir tarafa (iktidar tarafı hariç) konuşlandıracak durumlardan kaçınmaya (suya sabuna dokunmama hali), yahut hâkim görüşe eklenmek yoluyla bertaraf olmaktan kurtulmaya zorlanmaktadır. Bu aşamada kullanılan söylemler bile değişmekte, en küçük ayrıntılar bile bir anda derin uçuruma dönüşebilmektedir. Örneğin Türkiye'de hâlihazırda iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nden söz ederken akademi mensubu "AK Parti" de-

²⁵ *Türkiye Manşet*, "Fakültede ateizm rüzgarı", (13 Ocak 2012). Çorum'da yerel bir gazete İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesini, bu manşetle hedef göstermiştir. Haberde üzerinde durulan nokta Bilim Felsefesi dersi sınavında sorulan soruların öğrencileri ateizme yönlendirdiği iddiasıdır.

²⁶ Siyasetçilerin üniversite kadrolarına müdahalesi ve üniversite özgürlüğüyle ilgili olarak 1950'li yıllarda ABD'de geçen şu hikâye oldukça meşhurdur: "Harvard Üniversitesi'nde görevli bazı profesörlerin işine son verilmesini isteyen Senatör McCarthy'ye, Rektör kısaca şu yanıtı vermiştir: "Sayın Senatör, hangi hak ve yetkiye dayanarak bizden böyle bir talepte bulunduğunuzu anlayamadık. Eğer gerekçeniz geçen yıl Deniz Kuvvetleri'nden aldığımız araştırma desteği ise, iki milyon dolarlık ekli çekimizi lütfen ABD Hazinesi'ne iletmenizi rica ederim." Bozkurt Güvenç, "Akademik Özgürlük Sorunu", *Cumhuriyet Kitap*, (2 Ekim 2011).

mekle, “ak” söylemini reddetmek arasında bir yere sıkıştırılmaktadır.²⁷ Burada akademik özgürlük açısından doğru olan nedir? “Resmi kısaltma neyse, odur (!)” diyerek kestirip atmak mı gerekir, yoksa resmi kısaltmasıyla kendisine olumlu anlam yükleyen bir partiden söz ederken, olumlu anlam propagandasını reddetmek ve daha doğal bir kısaltma olan “AKP” diye yazmak, akademik özgürlükten sayılabilir mi? Aşırı kutuplaşma sebebiyle “Türkiye’de yoksulluk var” önermesinin bile Hükümeti eleştirmek şeklinde algılandığı siyasal bir ortamda, akademik özgürlük nasıl korunacaktır? Siyasal eleştirinin sınırı nedir? Hangi tür ve ne ölçüde eleştiri özgürlük kapsamındadır, ne tür eleştiriler özgürlüğün ötesinde kabul edilir?

Sadece bugüne mahsus olmayan ve onlarca yıldır toplumsal bir sorun olarak devam eden fişleme veya mimleme özerk alana yönelik diğer bir baskı aracıdır.²⁸ Toplumun diğer fertleri gibi akademisyen de başka fertlerince bir kategoriye alınmakta, kendileri kabul etseler de etmeseler de bir etiket sahibi olmaktadır. Bir kere etiketlenince insan, bu etiketin cenderesinden (olumlu ya da olumsuz) kurtulması zor hale gelmektedir. Akademi mensubu kendisini fazladan ifade etmeye çabalayacak ve belki inanmadığı şeyleri yapıyor gözükecektir. Yahut etiketi içselleştirip, bunun halis savunucusu olacaktır. Her halükarda, mahallenin iradesi akademik iradeye üstün gelecek ve etiketleme yoluyla baskılama, hedefine ulaşacaktır.

SONUÇ

Akademik özerkliğe yönelik tehdit ve baskıların örneklerini çoğaltmak mümkündür. Biz bu kısa yazıda, özellikle teorik tartışmadan kaçınarak, gerçek olaylar üzerinden “pratik gerçek”i ortaya çıkarma yolunu seçtik.

²⁷ Söylem üzerinden ötekileştirme ve kutuplaşmanın en ironik örneği PKK terör örgütünün kısaltmasının söylenişiyile ilgilidir. Türkçe’de “k” ünsüzünün “ke” şeklinde söylenmesi gerektiği halde, kısaltmayı “pekeke” şeklinde telaffuz edenlerin sanki o örgütün destekçisi gibi algılanması sebebiyle, bu kuralın uygulanmasını ısrarla isteyen dilbilimciler dahi konu “PKK” kısaltmasının okunuşu olduğunda, dilbilgisi bakımından doğru olanı yapmak yerine, “destekçi” gibi görünmemek yolunu tercih etmeye zorlanmaktadır. “k”nin söylenişiyile ilgili bir dilbilimsel çalışma için bkz. Çetin Pekacar “Büyük Harfli Kısaltmalarda /K/ Harfinin Okunuşu” *Uluslararası 5. Türk Dili Kurultayı*, 20-26 Eylül 2004, Ankara. (http://w3.gazi.edu.tr/~pekacar/bildiri_kisalt.htm)

²⁸ Konuyla ilgili bir yazı için bkz. Ergün Yıldırım, “Akademik özgürlük ve üniversitelerin demokratikleşmesi”, *Yenişafak*, (1 Temmuz 2012).

Ataol Behramoğlu'nun kendisiyle özdeşleşen şiirinde söylediği gibi, "Yaşadıklarımın öğrendiğim bir şey var!" ve yaşadıklarımız bizlere, kendi yaşam alanımıza ilişkin bir şeyler söyleme hakkı tanımaktadır.

Önce özeleştiri: Mazeret değil, bilim üretmek

Akademisyenlerin siyasal, felsefi veya dinsel görüşleri veya ait oldukları etnisite sebebiyle fişlenmeleri, dışlanmaları her zaman mümkündür. Bugüne kadar farklı gruplar, farklı zamanlarda "tehlikeli" ve "tehdit" kabul edilmişler, egemen siyasete muhalif olanlar sindirilme yoluna gidilmiştir. Bu durum belki şekil değiştirerek aynen devam etmektedir. Siyasal iklim uzunca bir süre bu durumun son bulacağına dair bir işaret göstermemektedir. Birgün "Özgürlük, ama herkes için özgürlük!" mottosunun gerçekleşmesi ümit edilir. Ancak öncesinde mağduriyetin bir mazeret olmaması gerekir. Akademisyen üniversite çalışanı olmanın asgari yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Bir şekilde haksızlığa uğramak, mağdur olmak; mağduriyeti mağruriyete dönüştürmemelidir. Mağduriyet belki akademik yükselme için mazeret oluşturabilir, ancak bilimsel çalışma için mazeret değildir. Akademisyenin önündeki tek yol, mazeret değil, bilim üretmektir.

Her şeyin bir sınırı var! Akademik özgürlüğün de

Akademik özgürlüğün de sınırları vardır elbette. Özgürlük alanı aynı zamanda bir takım sorumluluklar ve yükümlülükler de getirmektedir.²⁹ Akademik özgürlüğün en önemli sınırı, akademik alanın iç disiplini. Başka bir anlatımla akademik etik, başlıca sınırı oluşturur akademik çalışmada. Eğer akademik çalışma bilimsel metodolojiye (yeni metot geliştirme durumları dışında) ve bilim etiğine uygunsuzsa özgürlükten söz edilebilir. Dolayısıyla yalan veya (kasıtlı olarak) yanlış sonuca ulaşılmış, çarpıtılmış, amaç saptırmasıyla, bilim dışı işlere araç olmuş bir araştırma için akademik özgürlükten söz edilemez.

Aynı zamanda ceza kanunlarınca suç kabul edilen hakaret, tehdit ve şantaj içeren sözler de akademik özgürlük içinde yer alamaz. Bir kimseyi hedef göstermek, hakaret etmek, aşağılamak, küçümsemek; diğer yandan bir grubu dışlamak, ırksal, dinsel ayrımcılık yapmak bilimin iştigal alanı değildir. Ancak "halkı kin ve düşmanlığa sevk etmek" suçu söz konusu olduğunda, hakaret, şiddet içermeyen ve kişileri şiddete sevk

²⁹ Büken, 165.

etmeyen sözler için bir kez daha düşünölmeli ve akademik özgürlükten yana tavır alınmalıdır. Örneğın anayasanın 130. maddesi akademik özgürlüğün içinde kabul etmese (ve aynı zamanda toplumun büyük çoğunluğunun hoşuna gitmese) de Türkiye için üniter devlet yerine federal devletin daha uygun bir model olduğunu söylemek, suç (bölücölük) olarak kabul edilmemelidir. Bu yönde slogan atmak ve eylem yapmak başka bir şeydir, bilimsel yöntemlerle elde edilen verilere dayanarak ayrıksı bir fikir sunmak ayrı bir şeydir.³⁰

Özgürlükten korkmamak gerekir, akademik özgürlükten ise hiç korkmamak

Özgürlükten ve özerklikten korkmamak gerekir. Bozkurt Güvenç'in belirttiğı gibi, "Özerklik, devlet içinde bağımsız bir devlet değil, bilim ve düşünce özgürlüğünün hukuki güvencesidir."³¹ Ne yazık ki, Türkiye'deki bilimsel özgürlük güvencesi, akademik yazından dolayı suçlanarak hapse atılmanın veya özgürlükten yoksunluk düşüncesiyle dış göçü engellemeye yetmemiştir ve hala yetmemektedir.

Akademik özgürlük "memuriyetin asgari yükümlölükleri"ni yerine getirmek koşuluyla, memuriyetle ilişkilendirilemez. Akademisyen toplumun "örnek insanı" değildir, olmak zorunda da değildir. Bir akademisyen topluma örnek olmayı tercih edip, davranışlarını o yönde geliştirebilir. Bu sakıncalı veya yasak değildir. Ancak toplumun akademisyene yüklediğı gereksiz anlam ortadadır. Üniversiteyi temsil ayrı bir şeydir, üniversitenin mensubu olmak ayrı bir şey. Üniversitenin yetkilendirdiğı, temsil gücü verdiği mensuplarından örnek davranış beklemek yerinde olabilir. Üniversite bir mensubuna kendi tüzel kişiliğini temsil yetkisi vermediğı müddetçe, akademisyen sadece kendini bireysel olarak temsil eder. Onu sınırlayan tek şey ise, ancak diğer insanları sınırlandıran şeydir, yani hukuk düzenidir. Kanunlara aykırı olmayan, suç olmayan her şeyi akademisyen de yapabilir.

Akademik özgürlük, doğal olarak her türden iktidar sahibi için bir tehdit oluşturur.³² Elbette ki, sövme ve hakaret akademik özgürlüğün

³⁰ Türkiye'de akademik çalışmanın cezalandırılması eskiden gelen bir gelenektir. Bu konuda sayısız örnek vermek mümkündür, ancak sadece bilimsel çalışmaları sebebiyle 17 yıl cezaevinde kalan İsmail Beşikçi müstesna bir örnektir. Beşikçinin yaşamı ve davalarıyla ilgili bkz. <http://ismailbesikci vakfi.org/>

³¹ Güvenç, "Akademik Özgürlük Sorunu".

³² Büken, 165.

dâhilinde değildir, ancak siyasete yönelik her türlü eleştiri akademik özgürlüğün içinde kabul edilmelidir. Propaganda, slogan yoluyla siyasal bir güce destek vermek veya bir siyasal oluşuma karşı çıkmak akademik özgürlük içinde sayılmaz elbette. Ancak akademisyenin bireysel yaşamında bunu da yapabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu sebeple, kişinin eyleminin hangi kapsamda olduğu iyi belirlenmelidir. Akademik özgürlük ancak akademik faaliyetler içinde yapılan, bilimsel eleştiriye kapsar. Bu kapsamda yapılan şey ise “siyaset” sayılmaz.

Sonuç olarak, bilimsel özgürlük tartışılmaya ve üzerinde kafa yormaya değer bir konudur. Akademik özgürlüğe yönelik tehditler ve baskılar iyi tespit edilmelidir. Zira bu alana yönelik tehditler aynı zamanda düşünce ve ifade özgürlüğüne de müdahale oluşturmaktadır. Akademik alanla memuriyetin, bilimsellikte siyasetin, bireysel tercihlerle toplumsal ahlakın sınırlarının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Akademisyenin bilimsel gerçekliğe ulaşma yönünde önüne çıkabilecek her türlü engel kaldırılmalıdır. Atatürk’ün “sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” özdeyişini “bilim insanı özgür ortamda var olur” şeklinde söylemek son derece yerinde olacaktır. ∇

KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun Can. "Akademik Özerklik", <http://www.canaktan.org/egitim/universite-reform/aka-ozerklik.htm>.
- BÜKEN, Nüket Örnek. "Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik", Hacettepe Tıp Dergisi, S. 37, 2006.
- ERGÜN, Reyda. "Akademik Özgürlük", Güncel Hukuk Dergisi, S. 107, (Kasım 2012): 10-11.
- GÖKER, Emrah. "'Rızık Kapısı Olarak Bilim' Çağında Karakter Çürümesi", Birgün, (9 Ocak 2011).
- GÜVENÇ, Bozkurt. "Akademik Özgürlük Sorunu", Cumhuriyet Kitap, (2 Ekim 2011).
<http://ismailbesikcivakfi.org/>
<http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/157565.pdf>.
- Hürriyet, "'İnkılap Tarihi'ne YÖK'ten sıkı takip", (24 Eylül 1998).
- Hürriyet, "Üniversitede porno tez ilişik kestirdi", (3 Ocak 2011).
- Hürriyet, "Dini 'Roman' Anketi", (19 Aralık 2012).
- Hürriyet, "Lezbiyen ilişki içerikli soruya soruşturma", (22 Aralık 2012).
- Kocaoğlu, Serhat Sinan. "Hâkim ve Savcıların Niteliğinin Artırılması", Yargı Reformu Sempozyumu, Adalet Bakanlığı, 2-3 Nisan 2012 Ankara. (sözel bildiri).
- Milliyet, "Sen misin Darwin'i kapak yapan!", (1 Mart 2009).
- Milliyet, "Üniversitede 'mobbing' davası", (30 Mart 2011).
- Milliyet, "Mobbing davasında hukuk dekanının cezası onandı", 30 Mayıs 2011.
- ÖRTLEK, Muhammet. "Mobbing nedir?", Radikal-2, (16 Mart 2008).
- PEKACAR, Çetin. "Büyük Harfli Kısaltmalarda /K/ Harfinin Okunuşu" Uluslararası 5. Türk Dili Kurultayı, (20-26 Eylül 2004), Ankara.
(http://w3.gazi.edu.tr/~pekacar/bildiri_kisalt.htm)
- ROSOVSKY, Henry. Üniversite Bir Dekan Anlatıyor, (çev. Süreyya Ersoy), Ankara: TÜBİTAK, 1996 7. baskı.
- SEZER, Yasin ve Bilgin, Hüseyin. "Sözlü Sınavların Yargısal Denetimi", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 86, 2009.
- STANDEN, Ahthony. Bilim Kutsal Bir İnektir, (çev. Burçak Dağistanlı), İstanbul: Şule Yayınları, 1997, 2 baskı.
- Star, "UAK doçentlik vermedi unvanı mahkemeye aldı", (11 Mart 2008).
- ŞENEL, Alâeddin (ed.). Bilim ve Bilimsel Yöntem, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2012.
- ŞENEL, Alâeddin. Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara: Bilim ve Sanat, 1996, 6. baskı.

V. Dinler: *Akademik Özgürlüğün Sınırı Üzerine Sorular*

TEKİNSOY, M. Ayhan ve MISIR, Mustafa Bayram. "Öğretim Üyeliğine Atanma Sürecinin Başlangıcı, Ek Koşullar ve Jüri Raporları", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6 (1), 2012.

Türkiye Manşet, "Fakültede ateizim rüzgarı", (13 Ocak 2012).

Türkiye Manşet, "Oya Hanım ne iş?", (3 Mayıs 2012).

Türkiye Manşet, "Mediha Oya, oyuncu çıktı!", (8 Ağustos 2012).

YILDIRIM, Ergün. "Akademik özgürlük ve üniversitelerin demokratikleşmesi", Yenişafak, (1 Temmuz 2012).

